

precious child value orientations]. Kyiv : Vydavnychy dim «Slovo». 55 s. [in Ukrainian].

7. Pirozhenko, T.O., Karabaieva, I.I., Ladyvir, S.O. et al. (2018). *Pryiniattia dytynoiu tsinnosti [Adoption by the child of values]*. Kyiv: Vydavnychyj Dim «Slovo». 240 s. [in Ukrainian].

8. Rusova, S.F. (1996). *Vy`brani pedagogichni tvory` [Selected pedagogical works]*. (Vols. 1-2). Kyiv : Ocvita, 304 s. [in Ukrainian].

9. Sukhomlinsky, V.O. (1988). *Sto porad uchy`televi [This is the course for the teacher]*. Kyiv : Rad. shkola 304 s. [in Ukrainian].

10. Yaky`manckaya, Y`.C (1996). *Ly`chnochno ory`enty`rovannoe obucheny`e v covremennoj shkole [Personal training in the modern school]*. Moskcov : Centyabr`. 96 s. [in Russian].

УДК 373. 2 : 159. 938

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

ОСНОВ КУЛЬТУРИ ЧИТАЧА

Товкач І. Є.

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті в контексті підвищення вимог до професійної компетентності фахівців з дошкільної освіти на основі проведеного теоретичного аналізу робіт, наукового спостереження та узагальнення матеріалу з досліджуваної проблеми було виділено і описано психолого-педагогічні умови формування у дітей дошкільного віку основ культури читача.

Ключові слова: *вихователь, художньо-мовленнева діяльність, дошкільник, культура читача, психолого-педагогічні умови.*

Товкач И.Е. *Формирование у детей дошкольного возраста основ культуры читателя.*

В статье в контексте повышения требований к профессиональной компетентности специалистов по дошкольному образованию на основе проведенного теоретического анализа работ, научного наблюдения и обобщения материала по исследуемой проблеме было выделено и описано психолого-педагогические условия формирования у детей дошкольного возраста основ культуры читателя.

Ключевые слова: *воспитатель, художественно-речевая деятельность, дошкольник, культура читателя, психолого-педагогические условия.*

Tovkach I. Ye. Formation of children of primary age based on culture of the reader.

In the article in the context of raising the requirements for professional competence of preschool education specialists on the basis of the theoretical analysis of works, scientific observation and generalization of the material on the problem under study, psychological and pedagogical conditions for the formation of the basics of the reader's culture in children of preschool age were identified and described.

Key words: *educator, artistic and speech activity, preschooler, reader culture, psychological and pedagogical conditions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Зростання вимог до професійної підготовки фахівців передбачає професійно-мовленнєву діяльність вихователя, спрямовану на формування у дітей дошкільного віку основ культури читача. Аналіз останніх досліджень, наукового спостереження та узагальнення матеріалу з досліджуваної проблеми, засвідчує, що ця проблема органічно впливає із психологічної проблематики мовленнєвої діяльності, проте постає як психолінгвістична, фахово спрямована на професію вихователя. Проте аналіз психолінгвістичної літератури та практики підготовки педагогів з дошкільної освіти у вищій школі засвідчує, що дана проблема не досліджувалася цілісно, хоча й окремі

її питання або дотичні до неї розглядалися в публікаціях як у теоретичному аспекті, так і в прагматичному плані її реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел з теми дослідження дозволив констатувати інтерес до нього, що висвітлювали в своїх дослідженнях зарубіжні та вітчизняні науковці: А. Адлер, Б. Ананьєва, Е. Аркін, К. Альбуханова-Славська, І. Кон, Д. Богоявленська, Е. Зеєр, Т. Кудрявцева, Б. Ломов, С. Максименко, В. Небиліцина О. Поддьяков та багато ін. Загальні положення про значення урахування чинників психічного розвитку молодшої людини в сучасному освітньому процесі розглядаються у роботах українських дослідників: Г. Балла, І. Білої, В. Кузьменко, С. Максименко, А. Палія, М. Смульсон, Н. Чепелевої та ін). Формування професійної культури майбутніх фахівців у процесі їхнього навчання у ВНЗ зумовлено вимогами до якості професійної освіти та є одним із шляхів реалізації положень Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті. Саме тому на сучасному етапі особливого значення набуває потреба особистісного підходу щодо формування особистості фахівця-професіонала, розвитку його професійної самосвідомості (Г. Беленька, І. Дубровіна, Л. Долинська, С. Максименко, В. Огнев'юк, М. Смульсон, Н. Чепелева та ін.). При цьому вчені досліджують різні можливості формування модифікацій професійної культури (Г. Дмитренко, Г. Колесніков, Б. Мільнер, А. Оучі ін.).

Мета статті – проаналізувати основні теоретичні підходи до розуміння сутності «культура» та «культура читача» вихователів до професійної діяльності та виокремити психолого-педагогічні умови формування у дітей дошкільного віку основ культури читача.

Виклад основного матеріалу статті. Здійснено теоретико-методологічний аналіз стану досліджуваного феномену, описано умови підготовки вихователів до формування у дітей дошкільного віку основ культури читача.

Культура як інтегративний компонент змісту освіти висвітлюється Ф.Гоноболіним, Дж. Картером, К. Петтерсоном та ін. На думку В. Кудрявцева культура є історично заданим універсумом кристалізованих, предметнених творчих можливостей людей [4].

Поняття «культура» (з лат. *culture* — «обробіток», «обробляти») – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил усередині соціуму для його збереження та гармонізації. Однак серед безлічі визначень поняття «культура» є одне, яке, на наш погляд, являється більш доречним враховуючи тенденції розвитку людства на початку XXI століття: «Культура – це спосіб діяльності людини по оволодінню світом»[3]. Як складне соціальне явище культура має вектори, а саме: предметно-практичний і духовний, соціально-історичний і особистісний. Однією з її важливих складових, на нашу думку, є формування у людини (дорослого й дитини) культури читача й розуміння прослуханого чи прочитаного, а інакше навіщо?

Так для розуміння тексту (описового, розповідного, пояснювального та ін.) дітям необхідне оволодіння значеннями слів, художніх виразів, воно є засобом проникнення у зміст художнього твору, розуміння ставлення автора до зображуваних ним персонажів. Відтак одним із мотивів розуміння, за Г. Костюком, є потреба розповісти іншим про щось, поділитися з ними своїми думками: описати, пояснити, довести, переказати, висловити своє судження про почуте, прочитане. Тому беручи книжку до рук, пропонуючи її розглянути та послухати, ми запрошуємо дитину насамперед до спілкування за її змістом [2]. Л. Калмикова пише, що в процесі сприймання окремого висловлювання в дошкільників переважають семантичні операції. За інформацією, що сприймається, дитина бачить і відтворює реальну ситуацію, відображену в мовних одиницях. Дошкільник сприймає й розуміє не повідомлення в його мовному формально-граматичному оформленні, а бачить через нього світ речей, явищ, дій, ознак, ситуацій дійсності. І в цьому йому допомагає смисл, виокремлений і відтворений ним із сприйнятого

висловлювання. Разом з тим, зазначає вчена, смисл окремих фраз у висловлюванні, які мають глибокий підтекст, діти дошкільного віку не розуміють, вони сприймають його безпосередньо в прямому значенні. Специфіка сприймання дітьми усних повідомлень, зазначає Л. Калмикова, полягає в тому, що діти-слухачі ніколи не намагаються зрозуміти окремі слова або ізольовані фрази, які відіграють роль допоміжних операцій. Вони намагаються розшифрувати значення повідомлення [1, с. 238-243]. Отже, володіння мовою як засобом спілкування та самовираження – найвагомніше досягнення дошкільного дитинства. Важлива роль у цьому процесі належить художньо-мовленнєвій діяльності, завдяки якій у дитини збагачується образне мислення, формується культура роботи з книжкою і набувається досвід спілкування з однолітками та дорослими, але за умови спілкування з дорослими й сформованості у них основ культури читача за умови, що дошкільник – активний слухач, а не читач. Адже спочатку слід навчити дитину слухати, говорити, сприймати, розуміти мовлення інших, а лише потім – читати й писати. Брак читання прямо впливає на формування структури й функціонування мозку...[6;7]. Виникає питання: «Чи буде мати інтерес до книги дитина, яку змалку дорослі (вихователі, батьки) не знайомлять з книжками (паперовими, електронними, аудіо), не вчать слухати й сприймати художні твори різних жанрів (вірші, казки, оповідання та ін.), обговорювати прослухане?». Переконані, що відповідь буде негативною.

У сьогоднішній, на наш погляд, актуальною є також проблема *усвідомленого* читання як одного з видів зовнішнього мовлення, і його розвитку, а також рівня читацької культури у майбутніх педагогів з дошкільної освіти.

Результати дослідження. Для того, щоб з'ясувати місце книги у житті сучасних вихователів закладів дошкільної освіти ми провели *тест* із студентами заочної форми навчання другого курсу спеціальності «Дошкільна освіта» у кількості 80 осіб. Респондентам було запропоновано відповісти на шість запитань. Таким чином, було з'ясовано, що переважна більшість з

опитаних респондентів люблять читати книжки (55 осіб); не любить читати лише 12 респондентів; і 13 осіб не можуть сказати, що люблять читати. На друге запитання: *«Які книжки вам легше сприймати?»* відповіді були наступними: легше сприймати паперові книжки 50 респондентам; електронні – 17 респондентам; 13 респондента віддають перевагу аудіокнигам. На третє запитання: *«Яким книгам віддаєте більшу перевагу?»* відповіді були такі: науковим та навчально-методичним до вподоби – 16 респондентам; детективам віддали перевагу 22 респондентів; і найбільша кількість респондентів віддають перевагу читанню мелодрам (20 осіб), а також творам інших жанрів (історичні, фантастичні та ін.) – 22 респондентів. На четверте запитання: *«Яку кількість сторінок ви можете прочитати за один раз?»* респонденти відповіли наступним чином: одну сторінку – 13 респондента; десять сторінок – 21 осіб; читатимуть двадцять сторінок за один раз – 16 респондентів; 18 респондентів можуть осилити більше двадцяти сторінок за один раз і 12 осіб не можуть дати точну відповідь на це запитання. На п'яте поставлене нами запитання : *«Чи є у вас вдома бібліотека?»* відповіді були наступними: «так» – відповіли 30 респондентів; «ні» – 17 з них; «не можу сказати, що це бібліотека – відповіли 33 респондентів. І на останнє шосте запитання тесту : *«Чи переказуєте зміст прочитаного іншим людям (рідним, друзям, вихованцям)?»* «так» дали відповіді 48 респондентів; відповідь «ні» була у 15 респондентів; «не можу сказати, що це переказ» дали відповіді 17 респондентів. Отже, проаналізувавши відповіді респондентів у кількості 80 осіб, було з'ясовано, що у більшості з опитаних респондентів, які люблять читати книжки (це 55 осіб) у 25 з них вдома є бібліотека; 23 осіб з тих, які люблять читати, не можуть сказати, що це бібліотека, але книжки у них вдома є; і 7 особи з тих, що читають не мають домашньої бібліотеки, але це їм не заважає залюбки читати книги. Так само до цієї категорії студентів заочної форми навчання входять такі респонденти, які люблять читати книги наукові та навчально-методичні (це 16 осіб), що значно поповнюють їх знання для кращого оволодіння майбутньою професією педагога (психолога).

Не люблять читати книжок лише 12 респондентів і вони усі також не мають домашньої бібліотеки; 13 осіб не можуть сказати, що люблять читати, а з них: 6 респондентів мають вдома бібліотеку, 4 – не мають вдома книжок і 3 респондента не можуть сказати, що це бібліотека (але деякі книги мають у себе вдома). Таким чином, ураховуючи результати індивідуальних бесід з студентами заочної форми навчання та проведеного тесту, з метою підвищення рівня сформованості читацької культури у майбутніх вихователів і відповідно, формування у вихованців дошкільних навчальних закладів основ культури читача, нами було розроблено психолого-педагогічні умови, що сприятимуть поліпшенню зазначеної проблеми.

Роботу з вихователями закладів дошкільної освіти було розроблено на засадах дошкільної дидактики – (С. Русова, К Ушинський, Д. Ельконін та ін.); дошкільної лінгводидактики – (А. Богуш, Н. Гавриш та ін.); психології, що розкриває проблему розвитку індивідуальних якостей, саморозвитку, самореалізації людини в процесі соціалізації – (Б. Ананьєв, А. Брушлінський, Л. Виготський, Л. Венгер, О. Запорожець, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін.); педагогічної та вікової психології, тобто роботи, що вказують на значущість розвитку Я, її індивідуальних особливостей у взаємодії, спілкуванні з іншими людьми, в соціальних видах діяльності – (В. Котирло, С. Кулачівської, В. Кузьменко, С. Ладивір, В. Мухіна, Т. Піроженко та ін.).

Головна мета роботи з вихователями – створення психолого-педагогічних умов сприятливого розвивального середовища, завдяки використанню можливостей засобів, форм методів та прийомів організації життєдіяльності дитини старшого дошкільного віку для підвищення рівня сформованості основ читацької культури.

Відповідно було організовано методичний супровід для вихователів-методистів та психологів цього напрямку роботи через розробку і реалізацію програми підвищення професійної підготовки вихователів закладів

дошкільної освіти з метою організації роботи педагогів з формування у дітей дошкільного віку основ культури читача.

Серед створених психолого-педагогічних умов, на наш погляд, важливими є : *професійна компетентність вихователя* закладу дошкільної освіти; *активна діяльність з дітьми*, спрямована на створення розвивального середовища, що сприяє емоційно-ціннісному, соціально-особистісному розвитку з збереженням індивідуальності дитини: розуміння її неповторної індивідуальної своєрідності з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей, її інтересів, можливостей, здібностей, й опертя на власний чуттєвий досвід кожного дошкільника; *позитивний психологічний клімат*; *спрямованість на комунікацію як партнерську взаємодію* між учасниками спілкування; *формування провідної діяльності* як одного з найважливіших факторів розвитку дитини, *опертя на гру* під час формування культури читача дошкільника у процесі мовленнєвої діяльності; *увага й підтримка з боку дорослого пізнавального ставлення до навколишнього світу кожної дитини* незалежно від її здібностей, можливостей, інтелектуального рівня та ін.; *стимулювання позитивних емоцій під час пізнання навколишнього світу через книгу* (паперову, електронну) та максимальне задоволення пізнавальних потреб у творчій (дослідницькій) поведінці; *підготовка спеціальних дидактичних посібників* для групової, індивідуально-групової, індивідуальної роботи з кожною дитиною для успішного виконання нею завдань: представлення експериментального матеріалу у вигляді системи пізнавальних казок, дидактичних ігор, вправ, практичних завдань тощо; *створення проблемних ситуацій незавершеності й відкритості* (на відміну від заданих й суворо контролюючих ситуацій) із заохоченням дитини до ініціативних, самостійних дій, надання їй права вибору тощо; *широке використання творів художньої літератури* (авторських та народних казок, віршів, загадок та ін.).

У роботу з вихователями було включено екскурсії до бібліотек для дорослих та дітей міста Києва, проведення на основі читацьких залів

семінарів та бесід з фахівцями, опрацювання каталогів книжок для дітей, зустрічі з сучасними авторами, які пишуть для дітей (Ганною Беленькою, Сашком Дерманським, Іваном Малковичем та ін.) тощо. На лабораторних заняттях разом із студентами створювали виставки творів дитячої літератури та писали есе. Переконані, що для того, щоб навчити дитину оперувати власним мовленням, виховати ініціативну особистість з високим рівнем мовленнєвої активності, комунікативності, та словотворчості, потрібно активно використовувати у своїй роботі різні методи та прийоми мовленнєвого розвитку, зокрема: лексичні та мовленнєві вправи; мовленнєві логічні задачі; інтерактивні методи — «дерево рішень», «мікрофон», метод багатоканальної діяльності тощо. Варто вказати, що розвиток особистості пов'язаний із засвоєнням дитиною цінностей культури, яке опосередковане процесом спілкування [Л. Виготський, 1996]. Саме тому застосовували форми організації спілкування за художніми творами: бесіди за змістом прочитаних літературних творів (віршів, казок, оповідань) з додаванням пізнавальної інформації, що відповідає віковим та індивідуальним особливостям дітей; обговорення ілюстрації та картин, спільні ігри (дидактичні, творчі та інші); розповідання на основі словесної творчості (складання римованих рядків, описових загадок, казок тощо); моделювання дидактичних та інтерактивних ігор, а також формували практичні навички показу різних видів театру (стендовий (фланелеграф, тіньовий, стенд-книжка, магнітний та ін); театр на руці, пальчиковий, рукавички, іграшок, на ложках, на картинках, на кружках, конусний, з помпонів, з коробок, театр маски та ін.) тощо. Також було запроваджено систему вправ з усвідомленого читання, обговорення прочитаного та переказування, заучування з пам'яті прочитаних самостійно (вголос і про себе; в парі та індивідуально з урахуванням індивідуальних особливостей кожного вихователя, його інтересів та вподобань та інше) літературних джерел різних жанрів (вірші, казки, оповідання) та ін. Наведемо приклад. На практичних заняттях активно залучали вихователів до діалогів у ході ігор та вправ з метою формування

комунікативної компетентності. Одна з таких пропонованих ігор «Хто я?». Умови її проведення наступні: гравці сідають у коло і кожному з них ведучий одягає на голову паперову смужку з написаним на ній висловлюванням, яке сам гравець не повинен бачити. Інші гравці, прочитавши це висловлювання мають спілкуватися з ним саме так, як написано на цій смужці. Наведемо приклади таких записів на смужках: «Поводьтесь зі мною так, ніби мені два роки і я хочу спати, але вередую...» чи «Мені п'ять років і я не умію вітатися» і т.п. Варто вказати, що читання дорослим для дитини має бути настільки виразним, щоб діти змогли сприйняти не тільки зміст, а й художню форму творів: їхню образність, співучість, ритм, риму [6]. У зв'язку з цим переконані, що необхідно формувати навички виразного читання у майбутніх педагогів та батьків. Тому в освітньому процесі ми знаходили час на виразне читання студентами коротких віршованих та прозових текстів вголос та оцінювання та самооцінювання виразності мовлення майбутніх фахівців.

Важливою умовою формування читацької культури є також реалізація особистісно зорієнтованого підходу у особистісному зростанні, оскільки стає можливим проведення роботи з кожним конкретним студентом, враховуючи його інтереси, можливості, нахили, розкриваючи його здібності тощо. Тому серед завдань самостійної роботи студентів також було передбачено вести індивідуальний читацький щоденник за певними рубриками. Наведемо приклад: «Свідоме батьківство», «Твори для дітей раннього віку», «Твори для дітей молодшого дошкільного віку», «Твори для дітей старшого дошкільного віку», «Мої уподобання». Передбачалося не лише написання від руки (писемне мовлення ніхто не відміняв) переліку таких творів різних жанрів (віршів, казок, оповідань, легенд та ін.), прочитаних студентом художніх творів на лабораторних заняттях, в стінах бібліотек чи самостійно на протязі навчального року, розкриття філософії кожного з них; проводилося читання по книзі та з пам'яті, переказування різними способами (за ролями, колективно «ланцюжком», стисло кожному, творчо та інше) перед аудиторією студентів, які моделювали ситуації використання творів

художньої літератури в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності а саме: у ході дидактичних, рухливих, театралізованих ігор, прогулянок тощо; використання змісту творів у словесній творчості (складання загадок про літературних героїв, казок).

Нами передбачалося виконання вихователями й самостійних творчих завдань: виготовлення дидактичних посібників із ілюстрованим змістом для дітей у вигляді предметних картинок за авторською методикою «Розглядай та пізнавай» [7;8]. різної тематики, а саме: «Одяг і взуття», «Меблі», «Музичні інструменти», «Скоро вже піду до школи», «Рідна Україно!» та інші. Такі завдання мотивували педагогів не лише до читання творів дитячої літератури, а й до словесної творчості: написання власних віршів, казок для дітей дошкільного віку.

Важливим, на нашу думку, є також дитиноцентроване навчання та виховання, що переміщує свою увагу від педагога до дитини, надаючи дошкільнику можливість самостійного осягнення матеріалу, пошуку інформації та обговорення його з вихователем [7; 8]. Окрім відвідування лекцій та читання книг вихователями, активно застосовували такі види робіт та методи навчання: пошук відповідних матеріалів у бібліотеці та он-лайн; складання резюме прочитаних матеріалів; навчання постановці проблем, а також вирішенню проблем, поставлених лектором; Проведення міні-досліджень, написання звітів тощо; групова робота в ході семінарів для вихователів над проектом, проблемою; конструктивна критика інших, урахування критичних зауважень з боку колег і самооцінювання; керівництво підгрупою, активна участь у груповій роботі та ін. [5].

Варто зазначити, що роблячи опертя на зарубіжний досвід викладачів у роботі з студентами (Дуглас Браун (H. Douglas Brown), Джон Еллер (John Eller) та ін.), що пропонує теоретичні основи фасилітації; практичні поради, шаблони, аналіз конкретних ситуацій, а також рекомендації до подолання конфліктів у спілкуванні з групами батьків, викладачів і співробітників, які працюють у сфері освіти, переконані, що вихователь-методист в роботі з

вихователями також має брати на себе роль фасилітатора (спеціальний вид педагогічної діяльності), який організовує навчання не для не обміну інформацією і знаннями. Він є скоріше супровідником групи в їхньому особистому розвитку; заохочує людей ділитися своїми ідеями, ресурсами і думками, мислити критично, щоб розв'язати певну проблему, прийти до спільного рішення, підвищити майстерність. Фасилітатор не бере прямої участі в обговоренні проблеми, але несе відповідальність за якісне виконання завдання [5]. Отже, переконані, що в ході проведення роботи з педагогічними кадрами вихователю-методисту і психологу ЗДО варто брати на себе роль фасилітатора.

Висновки та перспективи наукових пошуків. На основі аналізу й узагальнення матеріалу з досліджуваної проблеми було виокремлено психолого-педагогічні умови формування у дошкільників основ культури читача. Перспективами подальших досліджень є обґрунтування методичних рекомендацій для викладачів, психологів в роботі з дітьми дошкільного віку із зазначеної проблеми.

Література

1. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку : [монографія]. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.
2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес: психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. Київ: Рад. школа, 1989. 608 с.
3. Кормич Л.І. Багацький В.В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття): навч. посіб. Харків : Одиссей, 2003. 304 с.
4. Кудрявцев В.Т. Развитое детство и развивающее образование: культурно-исторический подход. Ч. 1 Современное детство и инновации в дошкольном образовании. Дубна : Изд-во РАО, 1997. 174 с.
5. Товкач І. Художно-мовленнєва діяльність дітей : організаційні аспекти. *Палітра педагога*. 2018. № 2. С. 3 -7.
6. Товкач І. Що є справжнім читанням для дошкільняти? *Дошкільне виховання*. 2015. № 11. С. 6-8.

7. Товкач І.Є. Працюють усі навколо нас : навч. посіб. для дітей ст. дошк. віку. Київ : Грамота, 2015. 96 с. (Серія «Розглядай та пізнавай»).
8. Товкач І.Є. Транспорт : навч. посіб. для дітей ст. дошк. віку. Київ : Грамота, 2018. 88 с. (Серія «Розглядай та пізнавай»).

References

1. Kalmykova, L.O. (2008). *Psykholohyia fopmyvannia movlennevoi diyalnosti ditei doshkilnogo viku [Psychology of the formation of speech activity of preschool children]*. Kyiv : Feniks. 497 s. [in Ukrainian].
2. Kostuik, H.S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses I psykhychnyi rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of personelity]*. Kyiv : Rad. shkola. 608 s. [in Ukrainian].
3. Kormych, L.I. & Bagatsky V.V. (2003). *Kulturologyia (istoryia i teoriya svytovoi kultury XX stolittya [Cultural Studies (History and Theory of World Culture of the Twentieth Century)]*. Kharkiv : Odissey. 304 s. [in Ukrainian].
4. Kudriavtsev, V.T. (1997). *Razvitoe detstvo i razvivaushcee obrazovanie : kulturno-istorichesii podkhod sovremennoe detstvo I innovatsii v doshkolnom obrazovanii : Vol.1/ [Developed childhood and developing education : Culturel and historikel approach. Modern childhood and innovations in precschool elducation]*. Dubna : izd-vo RAO. 174 s.[in Russian].
5. Tovkach, I. (2018). *Xudozno-movlenneva diyalnist' ditey doskil'nogo viku [Artistic-speech activity of children: organizational aspects]*. *Palitra pedagoga – Teacher`s palette*, 2, 3-7. [in Ukrainian].
6. Tovkach, I. (2015). *Cho e spravznim chytanniam dlya doskilnyaty? [What is a real reading for preschoolers?]* *Doshkil'ne vuchovannya – Preschool education*, 11, 6-8. [in Ukrainian].
7. Tovkach, I. Ye. (2016). *Roslyny : ovochi ta frukty [A textbook for senior preschool children]*. Kyiv : «Charter» 72 s. (series "Consider and known") [in Ukrainian].
8. Tovkach, I. Ye. (2018). *Transport [A textbook for senior preschool children]*. Kyiv : «Charter» 88 s. (series "Consider and known") [in Ukrainian].